రైతుల ఆత్మహత్యలకు నష్టపరిహారం

అది 420 జీవో కాదుగానీ...

రైతుల ఆత్మహత్యలను నివారించడానికి ఏం చేయాలో సూచించేటందుకు ఒక కమిషన్‌ను నియమించబోతామనీ, మృతుల కుటుంబాలకు ఆర్థిక సహాయం అందించే ఏర్పాటు చేస్తామనీ కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వం అధికారంలోకి వచ్చిన వెంటనే ప్రకటించింది.

నివారణ మార్గాల అధ్యయనం కోసం జయతి ఘోష్ కమిషన్‌ను నియమించింది. పరిహారం నిమిత్తం జీవో నెం.421, రెవెన్యూ శాఖ (తేదీ, జూన్ 2004) జారీ చేసింది.

జీవో నెం.421 అమలు గురించి మానవహక్కుల వేదిక కరీంనగర్, గుంటూరు, కృష్ణా, అనంతపురం, రంగారెడ్డి, మెదక్, నల్లగొండ, వరంగల్, కడప జిల్లాలలో పర్యటించి సేకరించిన సమాచారం ఆధారంగా ఈ నివేదిక రూపొందించాము.

రైతుల ఆత్మహత్యలు, వాటిపైన అధికార విచారణలు, నష్టపరిహారం మంజూరు లేక నిరాకరణ నిత్యం జరుగుతూనే ఉన్నాయి కాబట్టి ప్రభుత్వం ఎంతమందికి నష్టపరిహారం ఇచ్చింది అనే ప్రశ్నకు తుది సమాధానమేదీ లేదు. కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వం అధికారం చేపట్టిన తరువాత 2000కు పైగా రైతులు ఆత్మహత్య చేసుకున్నారని పత్రికలలో వచ్చిన వార్తలు తెలుపుతున్నాయి. అందులో ఈ సంవత్సరం మార్చి 10వ తేదీ నాటికి 665 కేసులలో మృతులకు కుటుంబాలకు నష్టపరిహారం అందజేసినట్టు ప్రభుత్వం ప్రకటించింది. ఆమోదం పొంది ఇంకా నష్టపరిహారం అందజేయని కేసులు కూడా కలుపుకున్నా, మొత్తం మీద 50 శాతం మించి నష్టపరిహారం పొందలేదని భావించ వచ్చు.

నష్టపరిహారం నిరాకరించినవన్నీ అబద్ధపు కేసులే అయివుంటే ఇందులో ఆందోళన చెందవల సిందేమీ లేదు. కానీ అన్నీ అబద్ధపు కేసులు కావు. కొన్ని అటువంటివి కూడా ఉన్నాయి. కానీ జీవో 421లోని లోపాలు, దాని అమలులోని లోపాలు నష్టపరిహారం నిరాకరణకు ముఖ్య కారణం.

జీవో 421లో ఏముంది?

'వ్యవసాయ ఆదాయానికి సంబంధించిన సమస్యల' కారణంగా ఆత్మహత్యకు పాల్పడ్డవారి కుటుంబాలకు ఆర్థికంగా ఆధారం కల్పించడానికి లక్ష రూపాయలు, బాకీలు తీర్చడానికి గరిష్ఠంగా 50,000 రూపాయలు ఇచ్చే ఏర్పాటు చేస్తుంది ఈ జీవో. 'వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు, ఆర్థిక సమస్యలు, సమాజం ఎదుట అవమానం, తత్ఫలితమైన ఆత్మహత్య' అనే అంశాల మధ్య సంబంధం రుజువయినట్టయితే ఈ నష్టపరిహారం ఇవ్వడం జరుగుతుందని అంటుంది.

ఒక ఆత్మహత్య ఘటన ఈ పరిధిలోకి వస్తుందా రాదా అని నిర్ణయించడానికి ఈ జీవో ఒక త్రిసభ్య కమిటీని నియమిస్తుంది. సంబంధిత డివిజన్‌కు చెందిన ఆర్డీవో, డిఎస్‌పి, వ్యవసాయ శాఖ అసిస్టెంట్ డైరెక్టర్ ఈ కమిటీలో సభ్యులు. వీరు ఆ ఘటన నష్టపరిహారం పొందగల ఆత్మహత్యా కాదా అని నిర్ణయిస్తారు. తదుపరి అప్పుల వాళ్లతోనూ, ఊరిపెద్దలతోనూ కుటుంబ సభ్యులతోనూ కూర్చొని అన్ని బాకీలూ ఒక్కసారి సెటిల్ చేయడం కోసం ప్రయత్నిస్తారు.

నష్టపరిహారం ఇవ్వడానికి ఈ జీవో ప్రకటించిన ప్రమాణంలోనే అస్పష్టత ఉంది. 'వ్యవసాయ ఆదాయానికి సంబంధించిన సమస్యలు' అంటే అర్థం ఏమిటి? రైతుకు ఆదాయం వ్యవసాయం నుండి వస్తుంది. కాని ఖర్చు వ్యవసాయ సంబంధమైనదీ ఉంటుంది (ఎరువులు, మందులు, విత్తనాలు, కరెంటు వగైరాల కోసం), ఇతరమూ ఉంటుంది. దైనందిన ఖర్చులు, పిల్లల చదువులు, అందరి ఆరోగ్యం, కూతుర్ల పెళ్లిళ్లు, వగైరాలు తప్పనిసరి ఖర్చులు. ఈ ఖర్చుకు చాలినంత ఆదాయం వ్యవసాయం నుండి రానట్టయితే, ఈ రాకపోవడం అప్పుడప్పుడు కాక ప్రతీ సంవత్సరమూ జరిగి నట్టయితే రాబడికీ ఖర్చుకూ మధ్య ఏర్పడే ఖాళీని పూరించడానికి అప్పుచేయక తప్పదు. సరళమైన పద్ధతిలో అప్పు దొరకకపోతే కఠినమైన షరతులతోనయినా సరే అప్పు చేయక తప్పదు. సంవత్సరం సంవత్సరం చేసిన అప్పు పోగుపడి ఇంక తీర్చలేమనుకున్నప్పుడో ఇంక అప్పు పుట్టదనుకున్నప్పుడో ఆత్మహత్య చేసుకోవడం తప్ప గత్యంతరం లేదన్న మానసిక స్థితిని చేరుకోవడం, ప్రాణం తీసు కోవడం జరుగుతున్నది.

అవసరమయిన ఖర్చుకూ వ్యవసాయ ఆదాయానికీ మధ్యనున్న అంతరాన్ని పూడ్చలేని నిస్సహాయ స్థితిని చేరుకోవడం అనేదాన్ని 'వ్యవసాయ ఆదాయానికి సంబంధించిన సమస్య' అని క్లుప్తీకరించదలచుకుంటే అభ్యంతరం చెప్పనక్కరలేదుగానీ, దాని భావం ప్రజలకూ అధికార్లకూ కూడా స్పష్టంగా ఉండాలి. దానిని విడమరచి చెప్తూ, 'వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు, ఆర్థిక సమస్యలు, సమాజం ఎదుట అవమానం, తత్ఫలితమైన ఆత్మహత్య'ల మధ్య సంబంధం రుజువయితేనే మృతుని కుటుంబానికి నష్టపరిహారం దక్కుతుందన్నారు. ఇక్కడ 'ఆర్థిక సమస్యలు' అనే దానిని కేవలం వ్యవసాయ ఆదాయానికీ వ్యవసాయ సంబంధమైన వ్యయానికీ చెందిన సమస్యగా అర్థం చేసు కోకుంటే తప్పులేదు. ఆ విధంగానే అర్థం చేసుకోవాలని జీవోలో అనలేదు. కానీ ఏవిధంగా అర్థం చేసుకోవాలో స్పష్టంగా చెప్పనూ లేదు.

దీనివల్ల చాలా కుటుంబాలు నష్టపరిహారం పొందలేక పోయిన వైనాన్ని చూస్తే తప్ప ఈ అస్పష్టత కల్గించిన నష్టం అర్థంకాదు. అప్పు తీసుకున్నది కేవలం వ్యవసాయ అవసరాల కోసం అయినట్టయితేనే ఆ అప్పు తీర్చలేక ఆత్మహత్య చేసుకున్న ఘటనకు జీవో 421 వర్తిస్తుందని ఎమ్మార్వోలూ, ఆర్డీవోలూ అంటున్నారు. జీవో అస్పష్టంగా ఉందే తప్ప ఇంత కచ్చితంగా వ్యవసాయేతర అవసరాల కోసం తీసుకున్న అప్పు లెక్కలోకి రాదని అనలేదు కదా అంటే, ప్రభుత్వం ఆ రకంగా 'ఇన్‌స్ట్రక్షన్స్' ఇచ్చిందని అంటున్నారు.

కొన్ని ఉదాహరణలు చూద్దాం.

కరీంనగర్ జిల్లా కొడిమ్యాల మండలం దమ్మయ్యపేట గ్రామస్థురాలు పులి సత్తవ్వ 2004 సెప్టెంబర్ 23న పురుగుల మందు తాగి చనిపోయింది. ఆమె భర్త గౌరయ్యకు గుండె జబ్బు తీవ్రంగా ఉన్న కారణంగా వ్యవసాయ పనులు ఆమే చూసుకునేది. వారికి రెండున్నర ఎకరాలుండె.

బావి కూడా ఉండింది. బావికింద వడ్లు పండించేది. నాలుగేళ్ల కింద 80 వేలు ఖర్చుపెట్టి బావి రిపేరు చేయించి మోటార్ పెట్టింది. అప్పటి నుండి బావిలో నీళ్లు లేవు. ఆ తరువాత ఒక బిడ్డకు పెండ్లి చేసింది. దానికి లక్షా 80 వేలు ఖర్చయింది. భర్తకు అవసరమయ్యే వైద్యానికి నెలకు 800 రూపాయలు ఖర్చయ్యేవి. మూడేళ్లుగా వర్షాలు లేక పంట దిగుబడి బాగా దెబ్బతినగా, అప్పు లక్షా 50 వేలకు చేరుకుంది. సెప్టెంబర్ 23 నాడు సత్తవ్వ బావికాడికి పోయి ఏడ్చింది. ఆ తరువాత పురుగుల మందు తాగి ఆత్మహత్య చేసుకునింది. అయితే ఆమె అప్పు చేసింది బిడ్డ పెండ్లి కోసం అన్న మిషమీద ఆమె కుటుంబానికి అధికారులు నష్టపరిహారం నిరాకరించారు.

కృష్ణా జిల్లా గంపలగూడెం మండలం మల్లెంపాడు గ్రామానికి చెందిన మానుకొండ రాంబాబుకు పది ఎకరాల భూమి ఉండేది. ఇది సాగర్ ఎడమ కాలవ చివరి భూమి. నాలుగేళ్లుగా కాలవ నీళ్లు రావడంలేదు. బోరుగానీ వేరే ఇతర నీటివనరు గానీ లేదు. పత్తి, మిర్చి వేయగా ప్రతీ సంవత్సరం నష్టం రాసాగింది. పంట బాగున్న రోజులలో రెండున్నర లక్షలు పెట్టి ఇల్లు కట్టాడు. ఆ బాకీ మిగిలిపోయింది. ఆ తరువాత జరుగుబాటు కోసం తీసుకున్న అప్పులు కూడా తోడయి బాకీ బాగా పెరిగింది. మూడు ఎకరాలు అమ్మి తీర్చింది తీర్చగా ఇంకా ఆరు లక్షల అప్పు మిగిలింది. 21 జూన్ 2004 నాడు రాంబాబు పొలం దగ్గరే పురుగుల మందు తాగి ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అప్పు ఇల్లు కట్టడం కోసం తీసుకున్నాడని చెప్పి అతని కుటుంబానికి నష్టపరిహారం ఇవ్వలేదు.

ఇటువంటి ఉదాహరణలు దాదాపు అన్ని జిల్లాలలోనూ ఉన్నాయి.

'వ్యవసాయ కార్యకలాపాల'తో ముడిపడి ఉన్న ఆర్థిక సమస్యలే అయివుండాలి అనడం ఇంకొక రకంగా కూడా వారికి అన్యాయం చేసింది. వ్యవసాయం చేసి చేసి అప్పులపాలయి, ఇంక చేసే పరిస్థితి లేక మానేసి కూలి చేసుకొని బతుకుదామంటే కూలి కూడా సరిగ్గా దొరకక, అప్పు ఎన్నటికీ తీరే మార్గం కనిపించక ఆత్మహత్య చేసుకుంటే జీవో 421 ప్రకారం అది రైతు ఆత్మహత్య కాదు అని అధికారులు అంటున్నారు.

కరీంనగర్ జిల్లా కోనరావుపేట మండలం సుద్దాల గ్రామస్థుడు సోమశెట్టి కిష్టయ్యకు మూడు ఎకరాల భూమి ఉంది. ఊరందరిలాగే పత్తి పండించడం మొదలుపెట్టాడు. మూడేళ్లుగా వర్షాలు లేక పంట విపరీతంగా నష్టమయింది. 2003లో రెండెకరాలు అమ్మేశాడు. మిగిలిన ఒక ఎకరం పెట్టుబడులు లేక ఆ ఏడు, మరుసటి ఏడు కూడా బీడు పెట్టాడు. లక్షా 30 వేల అప్పు తేలింది. ఊరిలో చిట్టీ పాడి ఏవయినా పని దొరుకుతుందేమోనని బొంబాయికి పోయాడు. ఇంత తిని ఇంత మిగిలించి మెల్లగా అప్పు తీర్చుదామనుకున్నాడు. అక్కడ కూడా పని దొరకక వెనక్కి వచ్చి 2004 ఆగస్టు 19న ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. రెండేళ్లుగా వ్యవసాయమే చేయడం లేదు కాబట్టి ఇది వ్యవసాయ కార్యకలాపాలతో ముడిపడిన ఆర్థిక సమస్యల వల్ల సంభవించిన మరణం కాదని చెప్పి అధికారులు కిష్టయ్య కుటుంబానికి నష్టపరిహారం మంజూరు చేయలేదు.

అప్పుల బరువు వల్ల కుటుంబంపైన పడే ఒత్తిడి ఆ ఇంటి ఆస్తికి యజమాని అయిన మగవాడిపైన మాత్రమే పడదు. ఇతరులపైన కూడా పడుతుంది. వారు కూడా తరచుగా కుటుంబానికి సంపాదనాపరులు అయివుంటారు. అప్పుల భారానికి తట్టుకోలేక వారు సహితం ప్రాణం తీసుకోవచ్చు. కానీ వారు 'రైతులు' కారు– అంటే భూమి వారి పేరిట లేదు– అన్న మిషతో ఆ చావులు జీవో 421 పరిధిలోకి రావని అధికారులు అంటున్నారు.

వరంగల్ జిల్లా ధర్మసాగర్ మండలం దేవునూరుకు చెందిన చిట్యాల పద్మ 2004 జూన్ నెల 19న ఆత్మహత్య చేసుకుంది. ఆమె భర్త పాల్ ఎకరం 35 గుంటలకు యజమాని. వారి కుటుంబాని కది చాలని కారణంగా పద్మ కూలికి పోయేది, పాల్ పాలేరుగా పనిచేసేవాడు. వారికి 12, 10, 4 సంవత్సరాల వయసున్న ముగ్గురు కుమార్తెలున్నారు. చేయగా చేయగా రూ.80 వేలు చేరుకున్న అప్పుంది. 2004లో 25 గుంటలలో వరి పంట పెట్టగా రాళ్లవాన కురిసి అది మొత్తం ధ్వంసం అయింది. ఆ బాధతో పద్మ ఆత్మహత్య చేసుకుంది. భూమి యజమానురాలు ఆమె కాదన్న కారణంగా అది రైతు హత్య కాదన్నారు.

వరంగల్ జిల్లాలోనే హసన్‌పర్తి మండలం బైరాన్‌పల్లిలో ముల్కలపల్లి లక్ష్మి 14.6.2000 తేదీనాడు ఆత్మహత్య చేసుకుంది. ఆమె భర్త పేరిట ఎకరన్నర భూమి ఉండింది. లక్షా 30 వేల అప్పు కూడా ఉండింది. బిడ్డ పెండ్లికి 60,000 కట్నం ఇస్తామని ఒప్పుకొని 10,000 మాత్రమే ఇచ్చిన కారణంగా అల్లుడు బిడ్డను వెనక్కి పంపాడు. బావి కింద కూరగాయలు పండించుకునేవారు గానీ బావి ఎండిపోవడంతో ఆ ఇంత భూమి కూడా అమ్ముకున్నారు. పోగైన బాకీ తీర్చే మార్గం కానరాక లక్ష్మి ఆత్మహత్య చేసుకుంది. ఎఫ్ఐఆర్‌లో లక్ష్మి చావుకు కడుపునొప్పి, భర్త తాగుడు, మానసిక ఒత్తిడి కారణం అని రాశారు. భూమిగానీ, దానిని నమ్ముకొని చేసిన అప్పుగానీ ఆమె పేరు మీద లేనందున ఆమె మానసిక వేదనకు అప్పుల బాధ అని అధికారులు పేరుపెట్టలేదు. జీవో 421 కింద ఆమె కుటుంబానికి నష్టపరిహారమూ ఇవ్వలేదు.

చెప్పుకోదగ్గ విషయం ఏమిటంటే పై రెండు ఉదంతాలలోనూ ఆ అప్పు ఎన్నడయినా తీర్చడం అంటూ జరిగి ఉంటే అందులో లక్ష్మి శ్రమ, పద్మ శ్రమ, వారి భర్తల శ్రమతో సమానంగా ఉండేది. అయినప్పటికీ వారి చావుకు ఆ అప్పుతో సంబంధం లేదనే ప్రభుత్వం భావించింది.

నష్టపరిహారం చాలా కేసులలో ఇవ్వకపోవడానికి మరొక కారణం శవానికి పోస్టుమార్టం జరగ లేదు అనేది. పోస్టుమార్టం జరగకపోతే ఏమి? మృతుని చావు ఆత్మహత్య వల్లనే జరిగిందన్న రుజువు అవసరం కాబట్టి పోస్ట్‌మార్టం జరిగి తీరాలంటున్నారు. ఆత్మహత్య అన్న నిర్ధారణ జీవో 421 పరిధిలో అవసరమే గానీ దానికి పోస్టుమార్టం తప్పనిసరిగా ఎందుకు జరగాలి? శవ పంచ నామా ఎట్లాగూ జరుగుతుంది. పోలీసులూ ఎమ్మార్వో హాజరవుతారు. గ్రామస్థులు సాక్షులుగా ఉంటారు. శవపంచనామాలో మరణానికి కారణం ఆత్మహత్యేనని వీరంతా అభిప్రాయపడినట్టయితే అదెందుకు సరిపోకూడదు? జీవో 421 కింద జరిపే విచారణ క్రిమినల్ నేర విచారణ కాదు కదా!

నల్లగొండ జిల్లా త్రిపురారం మండలం బాబుసాహెబ్ పేటకు చెందిన జవ్వాది లచ్చయ్య నాలుగు ఎకరాల రైతు. అదొక కుంట కింద భూమేగానీ ఆ కుంట నీటిని గ్రామస్థులు పొలాలకు పారించకుండా నిలువ ఉంచుకోవాలని నిర్ణయించుకోవడంతో ఆయకట్టులో ఉండీ లేనట్టయింది. సాగర్ ఎడమ కాలువ నీళ్లు కూడా కొంత అందేవిగానీ నాలుగేళ్లుగా అదీ లేదు. బావి తవ్వితే రేగడి మట్టి కావడం వల్ల రెండుసార్లు కూలిపోయింది. బోర్లు కూడా రెండు వేయించాడు గానీ అవి కూడా ఫలించలేదు. ఇదికాక అతని అనారోగ్యం కారణంగా ఆస్పత్రి ఖర్చు బాగా అయింది. వెరసి, రెండు లక్షల అప్పయింది. 2004 మార్చి 23 నాడు అతను ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. ఆత్మహత్య నేరం అని ఎవరో చెప్పడం వల్ల కేసవుతుందని భయపడి అతని కుటుంబ సభ్యులు పోలీస్ కంప్ల యింట్ ఇవ్వలేదు, అతని శవానికి పోస్టుమార్టం జరగలేదు. అతను ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడన్న

విషయంలో ఎవరికీ విభేదం లేదుగానీ పోస్టుమార్టం జరగలేదని చెప్పి నష్టపరిహారం ఇవ్వలేదు.

అధికారులకు తెలిసిన తరువాత కూడా పోస్టుమార్టం జరగని సందర్భాలలో సహితం పోస్టు మార్టం జరగలేదు అని చెప్పి నష్టపరిహారం ఇవ్వని ఉదంతాలున్నాయి. ఇది పూర్తిగా అన్యాయం. ఒక వ్యక్తి అనుమానాస్పద స్థితిలో చనిపోతే పోస్టుమార్టం జరిపించడం ప్రభుత్వం బాధ్యత. చనిపోయిన వారి కుటుంబానిది కాదు. కుటుంబ సభ్యుల ఇష్టాయిష్టాలతో నిమిత్తం లేకుండా ప్రభుత్వ అధికారులు జరిపించాలి. (పరిటాల రవి మృతదేహానికి రెండవ పోస్టుమార్టం జరిపించడం కోసం అతని కుటుంబం సమ్మతి పొందడానికి సిబిఐ వారు పడిన ఆరాటాన్ని గురించి పత్రికలలో చదివినవారు అదే చట్టం కాబోలుననుకొని ఉండవచ్చు. అది చట్టం కాదు. పరిటాల రవి బతుకు లోనే కాదు, చావులో కూడా చట్టం కంటే ఎక్కువని రుజువు చేసిన ఘట్టం మాత్రమే).

కడప జిల్లా పోరుమామిళ్ల మండలంలోని అక్కలరెడ్డిపల్లి ఒక మారుమూల గ్రామం. ఆ ఊరిలో ఎనుముల వీరయ్య అనే రైతు ఉండేవాడు. కులం రీత్యా వాళ్లు దేవాంగులు. అయితే కుల వృత్తి 15 ఏళ్ల కిందే నాశనం కాగా, ఉన్న అర ఎకరం భూమికి తోడు రెండు ఎకరాలు కౌలుకు తీసుకొని వ్యవసాయం చేయసాగాడు. ఆ భూమికి ఆధారంగా బావి ఉండిందిగానీ ఊరిలో మిగిలిన రైతులు బోర్లు వేయడంతో బావి ఎండిపోయింది. వర్షాధారంగా వేసిన పంటతో జరుగుబాటు కాకపోగా 30 వేలు అప్పు మిగిలింది. 2004 జూన్ 16 నాడు అతను ఆత్మహత్య చేసుకునే నాటికి ఇంట్లో పిడికెడు బియ్యం కూడా లేవు. అతని శవం ఇంటి బయట ఉండగానే ఎమ్మార్వో, ఆర్డీవో గ్రామానికి వచ్చారు. ఇద్దరూ శవాన్ని చూశారు. పత్రికల వారితో మాట్లాడుతూ అది ఆత్మహత్యేననీ, అప్పుల వల్లనే చనిపోయాడనీ అన్నారు. అయినప్పటికీ పోస్టుమార్టం జరిపించే ప్రయత్నమేదీ వారు చేయ లేదు. కుటుంబ సభ్యుల మాటకొస్తే, పోస్టుమార్టం జరిపించడానికి మృతదేహాన్ని బద్వేల్ తీసుకు పోయి అక్కడ మోసేవాళ్లకూ, కోసేవాళ్లకూ డబ్బులిచ్చుకోవాలంటే ఎంత తక్కువనుకొన్నా ఎనిమిది వేల రూపాయలు ఖర్చవుతాయని భయపడ్డారు. అంత డబ్బు ఉంటే వీరయ్య చనిపోయేవాడే కాదు! అందువల్ల వారు పోస్టుమార్టం జరిపించలేదు. కాబట్టి ఆత్మహత్య రుజువు కాలేదన్న నెపంతో అధికారులు వీరయ్య కుటుంబానికి నష్టపరిహారం ఇవ్వలేదు.

అప్పుల భారం వల్ల ఆత్మహత్య చేసుకున్న రైతులకు ప్రభుత్వం నష్టపరిహారం ఇస్తుందనీ, అందువల్ల చనిపోయిన విషయం పోలీసు స్టేషన్‌లో ఫిర్యాదు చేయాలనీ, ఎమ్మార్వో వచ్చినపుడు అప్పుల విషయం చెప్పాలనీ తెలియని 'ఎడ్డి' మనుషులూ చాలామంది ఉన్నారు. అటువంటి వారు వట్టి అమాయకత్వం వల్ల ప్రభుత్వ సహాయం పొందలేకపోయారు. తాను చేయదలచుకున్న సహా యాన్ని ప్రజలకు తెలియజెప్పాలని, వాళ్లొకవేళ తెలియక సకాలంలో సమాచారం అధికారులకు అందించని పక్షంలో తరువాతయినా వారి నుండి సమాచారం స్వీకరించి దానిని సరిచూసుకొని తగు చర్య చేపట్టే ఏర్పాటు రూపొందించుకోవాలని ప్రభుత్వం అనుకోలేదు.

గుంటూరు జిల్లా నగరం మండలం ఇంకొల్లువారి పాలెంకు చెందిన ఇంకొల్లు వెంకట నారాయణకు ఎనిమిది ఎకరాల భూమి ఉండేది. అది కృష్ణా డెల్టా ప్రాంతం. వెంకట నారాయణ భూమి ఆయకట్టులో లేదుగానీ కాలవ నుండి మోటార్ పెట్టి తన పొలాలకు పారించుకునేవాడు. అయితే రెండేళ్లుగా కృష్ణా డెల్టా కాలవలలో నీళ్లు సరిగ్గా రాకపోవడం వల్ల వెంకట నారాయణ వంటి అదనపు వాడకందార్లకు నీరు కరువయింది. అప్పటినుండి అప్పులు మొదలయ్యాయి. దీనికి

కొడుకు బిఇడి చదువు ఖర్చు తోడయింది. పొలం తగాదాల కేసుల ఖర్చూ ఉండింది. మొత్తానికి అప్పు లక్ష దాకా అయిన తరువాత 2004 మే 29న వెంకట నారాయణ ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అతని కుటుంబ సభ్యులు ఫిర్యాదు ఇవ్వడానికి నగరం పోలీస్ స్టేషన్‌కు పోగా, అక్కడి ఎస్ఐగారు కేసు కట్టడానికీ, పోస్టుమార్టం జరిపించడానికీ బద్ధకించి కాబోలు 'మీకు నష్టపరిహారం రాదులే - ఈ కేసులెందుకు' అన్నాడంట. వాళ్లు అంతే కాబోలుననుకొని ఇంటికొచ్చేశారు.

ఇవి- స్థూలంగా- జీవో 421లోని లోపాలు కాగా, దాని అమలు కూడా చాలా అస్తవ్యస్తంగా ఉంది. మొదటి విషయం, ఈ జీవో కాపీ ఎమ్మార్వో ఆఫీసులో సయితం లేకపోవడం. ఏ పరిస్థితులలో మృతుల కుటుంబాలు నష్టపరిహారానికి అర్హమవుతాయో ప్రజలకు చెప్పే ప్రయత్నం ప్రభుత్వం చేయకపోవడం. కనీసం జీవో తెలుగు ప్రతి గ్రామపంచాయతీలలో ప్రజలకు అందుబాట్లో పెట్టి ఉంటే చదువొచ్చిన వారయినా తెలుసుకుందురు. తెలియక పోవడం వల్ల అధికారులకు ఏయే విషయాలు చెప్పాలో అర్థంకాక నష్టపరిహారం పొందలేకపోయిన వారున్నారు.

రంగారెడ్డి జిల్లా చేవెళ్ల మండలం సీతారాంపురానికి చెందిన పోతురాజు నర్సింహులుకు ఎకరం సొంత భూమి ఉండేది. మూడు ఎకరాలు కౌలుకు తీసుకొని చేసేవాడు. మూడేళ్లుగా పంట పండ లేదు. అప్పులు పెరిగాయి. దానితోపాటు ఇల్లు కట్టుకునే ప్రయత్నంలో ఇంకొంచెం అప్పు చేశాడు. అప్పు 48 వేలకు చేరేసరికి బేజారయి 2004 జూన్ 28న ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. ఎమ్మార్వో వచ్చినప్పుడు అతని భార్య సబిత మనసులో ఇంటి ఖర్చే ప్రధానంగా ఉండింది. ఆమె దాని గురించే చెప్పింది. ఎమ్మార్వో వేరే ఏమీ అడగకుండా ఆమె చెప్పింది రాసుకుపోయి 'ఇల్లు కట్టుకోవడం కోసం అప్పుచేశాడు కాబట్టి ఇది వ్యవసాయ కార్యకలాపాలకు సంబంధించిన ఆర్థిక సమస్య కాదు' అని రిపోర్టు పంపాడు. జీవో 421లో ఏముందో సబితకు తెలిస్తే తన భర్త ఇంటికోసమే కాక పంట కోసమూ అప్పుచేశాడని- అది వాస్తవం కాబట్టి- చెప్పి ఉండేది. తెలియకపోవడం వల్ల అప్పటికి తన మనసులో ఏముందో అది మాత్రం చెప్పింది. ప్రజలను ఇట్లా మోసంచేసి ఇక్కడొక లక్షా అక్కడొక లక్షా మిగిలించుకోవాలని చూసే ప్రభుత్వాన్ని ఏమనాలి?

కాగా, ఆత్మహత్య జరిగిన వెంటనే శవపంచాయతీ చేసే సమయంలో పోలీసులు లేక ఎమ్మార్వో ఆత్మహత్యకు గల కారణాలను తెలుసుకొని పై అధికారులకు పంపాలనీ, దానిపైన ఆర్డీవో, డిఎస్పి, జెడి (వ్యవసాయ శాఖ)ల త్రిసభ్య కమిటీ పరిశీలన జరిపి ప్రభుత్వానికి సిఫారసు చేయాలనీ జీవో అంటోంది. ఈ క్రమం ఎక్కడా సరిగ్గా అమలు కాకపోవడం రెండవ విషయం.

ఎమ్మార్వోలు బాధిత కుటుంబాలతో మాట్లాడకుండా ఎవరో చెప్పింది రాసుకుపోయిన సందర్భాలు అనేకం.

కరీంనగర్ జిల్లా సైదాపూర్ మండలం ఆకునూరుకు చెందిన ఆకుల సాంబయ్య 2004 సెప్టెంబర్ 28 నాడు ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. వడ్రంగం కులవృత్తిగా గల సాంబయ్య ఆ వృత్తికి అవకాశాలు దెబ్బతిన్న కారణంగా మూడు ఎకరాలు కౌలుకు తీసుకొని చేస్తున్నాడు. బావి ఉన్న భూమిని కౌలుకు తీసుకున్నప్పుడు వరిపంట వేశాడు, బావి లేనిది తీసుకున్నప్పుడు పత్తి పెట్టాడు. ఏం చేసినా నాలుగేళ్లగా నష్టమే. అప్పు 79 వేలకు చేరింది. అప్పు తెచ్చి వేసిన పత్తి పంటను కాపాడడానికి ఇంకొంచెం అప్పు అవసరమై ప్రయత్నం చేయగా పుట్టలేదు. దానితో విరక్తిచెంది ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అతను చేసిన అప్పు బిడ్డ పెండ్లి కోసం అని ఎమ్మార్వో రిపోర్టు పంపిన కారణంగా సాంబయ్య కుటుంబానికి నష్టపరిహారం దక్కలేదు. తీరా చూస్తే సాంబయ్యకు ఉన్నది

ఒకే కూతురు రేణుక. ఆ అమ్మాయి వయసు కేవలం పది సంవత్సరాలే. ఆమె పెళ్లి గురించి సాంబయ్య గానీ, అతని భార్య గానీ అప్పటికి ఏ ఆలోచనా చేయలేదు. మరి జరిగిందేమిటంటే, సాంబయ్య తన ఊరిలో చనిపోలేదు. అప్పు కోసం దుద్దెనపల్లికి పోయి అక్కడే ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. శవపంచనామా అక్కడే జరిగింది. ఎమ్మార్వో అసలు ఆకునూరుకు రానేలేదు, సాంబయ్య కుటుంబాన్ని చూడనేలేదు. దుద్దెనపల్లిలో ఎవరో చెప్పిన దాన్ని బట్టి రిపోర్టు పంపించాడు.

నల్లగొండ జిల్లా దామరచర్ల మండలం బొల్లిగుట్ట తాండాకు చెందిన లావ్రీ రాము 2004 ఆగస్టు 8న ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అతనికి ఉన్న రెండెకరాల భూమిలో మూడు బోర్లు వేశాడు. 60 వేల అప్పయింది. పత్తి పంట వేశాడు గానీ బొటాబొటిగా దిగుబడి వచ్చింది. పైగా అదనంగా ఖర్చయింది. 2003-04 సంవత్సరాలలో పత్తి దిగుబడి అసలే రాకపోయేసరికి తన ఇద్దరు కొడుకులకు భూమి తలా ఒక ఎకరం పంచి ఇచ్చి తాను పురుగుల మందు తాగి ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. అతనికి బిడ్డతో ఏదో తగాదా ఉండడం వల్ల ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడే తప్ప పంట నష్టం వల్ల కాదని అతని కుటుంబంతో మాట్లాడకుండానే ఎమ్మార్వో రిపోర్టు పంపించాడు. ఆ సంగతి ఎట్లా కనుక్కున్నావని ఎమ్మార్వోను అడిగితే, ఎంపిపి చెప్పాడంటాడు.

ఎమ్మార్వో రిపోర్టును పరిశీలించి నష్టపరిహారం విషయంలో తుది నిర్ణయం చేయవలసిన త్రిసభ్య కమిటీ ఒక కమిటీగా ఎక్కడా పనిచేసిన దాఖలాలు లేవు. వారు పరిశీలన ఎక్కడ జరుపుతున్నారో గానీ గ్రామాలకు మాత్రం పోవడంలేదు, బాధిత కుటుంబంతో మాట్లాడడంలేదు. బాధిత కుటుంబంతోనూ, ఇరుగు పొరుగుతోనూ మాట్లాడడం, ఇంకా సందేహం అనిపిస్తే గ్రామసభ నిర్వహించి అందరి అభిప్రాయాలూ తీసుకోవడం ఉచితమైన మార్గం. అటువంటి ఆలోచనేదీ మన పాలకులు చేయడంలేదు.

కృష్ణా జిల్లాలో విజయవాడ సబ్-కలెక్టర్ గారు విజయవాడలోనే దర్బార్ నిర్వహించి మృతుల కుటుంబాలను రమ్మని పోలీసుల ద్వారా పిలిపించాడు. జీవో 421 అనేదొకటి ఉందనిగానీ, దానిలో ఫలానా విషయాలు ఉన్నాయని గానీ తెలియని జనం కొందరు పోయారు, కొందరు పోలేదు. పోయినవారిలో కొందరిని దర్బార్‌లో మాట్లాడనిచ్చారు, కొందరిని మాట్లాడనీయలేదు. ఆ రకంగా సాగింది త్రిసభ్య కమిటీ సమీక్ష.

కొన్నిచోట్ల ఆ మాత్రం కూడా జరగలేదు. రంగారెడ్డి జిల్లా మహేశ్వరం మండలం రావిరాల గ్రామనివాసి జగమోని సురేందర్‌రెడ్డికి 30 గుంటల భూమి ఉంది. దానిలో మూడు బోర్లేస్తే మూడూ విఫలం కాగా దానిని అమ్మేసి నాలుగు ఎకరాల బోర్లున్న భూమిని కౌలుకు తీసుకున్నాడు. సిటీలో పాలు అమ్ముకుందామని మూడు బర్రెలు కొంటే రెండు చనిపోయాయి. లక్షా 88 వేల రూపాయల అప్పయింది. అది తీరే మార్గం కానరాక 2004 ఆగస్టు 5వ తేదీన ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. విచారణ నిమిత్తం అదేనెల 16వ తేదీన ఆర్డీవో వస్తున్నాడని తెలిసి సురేందర్‌రెడ్డి కుటుంబమంతా ఎదురు చూశారు. ఆర్డీవో రాలేదు. కానీ కొన్ని రోజుల తరువాత పేపర్లో ఆర్డీవో ప్రకటన వచ్చింది. సురేందర్‌రెడ్డికి టిప్పర్లు ఉన్నాయనీ, అతను కేవలం రైతు కాదనీ, అందువల్ల అతని కుటుంబానికి ప్రభుత్వ సహాయం అందదనీ ఆ ప్రకటన సారాంశం. మాకు టిప్పర్లు లేవు మొర్రో అని ఆ కుటుంబం ఎంత మొత్తుకున్నా ఆర్డీవో నుంచి మళ్లీ స్పందన లేదు, వివరణ లేదు, పునః పరిశీలన లేదు.